

Dood bent u pas, als u vergeten wordt

Bij de struikelstenen van het echtpaar Kaufmann
Siebe Siebenga

Een onvergankelijk eerbewijs in Burgum

Een oud Joods gebruik is om een steentje te leggen op de plek waar een dierbare is begraven. Dat kwam, omdat vroeger in de tijd van Abraham, de Joden een nomadisch herdersvolk was dat door de woestijnen trok. Als je op zulke plaatsen kwam te overlijden, droeg iedereen een steentje bij, om later het graf terug te vinden. Er worden nu drie Joodse betekenissen aan gegeven. De eerste is dat je een teken achterlaat dat je er geweest bent. Op de tweede plaats eer je de overledene en op de derde plaats is je eerbewijs in principe onvergankelijk.

Dit verhaal gaat over het Joodse echtpaar Paul Kaufmann en Klara (Káte) Katharina Kaufmann-Kempenich. Paul Kaufmann is geboren in Rotterdam op 15 maart 1887, zoon van Joseph en Ida Kempenich. Van Klara Katharina's genealogische gegevens is niet zoveel bekend. In het begin van hun huwelijk woonden ze in Amsterdam, waar op 11 oktober 1915 Fred, een jongetje werd geboren. Later op 4 juni 1921 kregen ze ook nog een meisje, genaamd Jeanne Emily. In de twintiger en begin dertiger jaren woonden ze in Berlijn en Mönchengladbach. Het is aannemelijk dat ze door het opkomende antisemitisme terug naar Amsterdam zijn gegaan, maar daar straks meer over. Ze woonden op 1 februari 1941 in de Achillesstraat, nummer 88.

(Foto Achillesstraat Amsterdam)

In 1943 was dit Joodse echtpaar ondergedoken in Burgum bij het echtpaar Geert Haayes Pietersma en Emkje Pietersma-Timmermans aan de Westersingel, wat nu de Burgemeester Lohmanlaan 1 is. Dit was voor deze mensen vanzelfsprekend. Ze hadden dat vroeger ook al gedaan voor Duitse 'Ferienkinder', slachtoffers van de eerste wereldoorlog. Zie oorkonde hiernaast.

In hun huis woonden toen ook hun eigen twee kinderen, vier evacués en nog twee onbekende Joodse onderduikers. Bij onraad kropen ze boven achter de luiken. Dit was regelmatig nodig, omdat de Duitsers schietoefeningen op het 'Koningsveld' (nu voetbalveld) hadden. Als ze verkleumd waren, zochten ze even de warmte achter in de werkplaats. Omdat Emkje niet wilde hebben dat ze in huis kwamen, kantelde ze de kachelpijp. Het huis stond dan zomaar vol rook en hier hadden de Duitsers een hekel aan.

(foto van het echtpaar Geert Haayes Pietersma en Emkje Pietersma-Timmermans)

Het was een ondraaglijke tijd voor het Joodse onderduikersechtpaar. Ze moesten vaak zonder hun kinderen de tijd doorkomen. Deze zaten op een andere plek ondergedoken, zodat ze niet de kans liepen dat het hele gezin in één keer zou worden opgepakt. Zo was het ook met het gezin Kaufmann. Zoon Fred was koopman volgens de gegevens, maar ook kantoormedewerker en woonde toen in het Overijsselse Borne. Jeanne Emily was kinderverzorgster, maar waar ze op dat moment was, is niet bekend. De wetenschap dat hun kinderen konden worden opgepakt, werd vader Paul Kaufmann noodlottig. Hij is op zijn onderduikersadres overleden op 7 oktober 1943 uit pure heimwee en letterlijk, dodelijke ongerustheid. Je kunt wel zeggen een ‘gebroken hart’. De familie Pietersma had toen een groot probleem. Hoe kon het stoffelijk overschot van de Joodse onderduiker op eervolle wijze worden begraven? Gelukkig bracht huisarts Hornstra uit Burgum net op tijd uitkomst en heeft voor de papieren gezorgd, want zij zouden bijna overgaan tot het begraven in hun eigen tuin. Mevrouw Pietersma heeft toen met dokter Hornstra, Paul Kaufmann op het kerkhof gebracht.

(Foto Dokter Bontje J. Hornstra van Burgum, 1881-1970)

Vader Kaufmann wist dus niet waar zijn kinderen Fred en Jeanne Emily waren en was bang dat hij hen niet terug zou zien. Zijn angstige vermoedens kwamen uit. De 27-jarige zoon Fred was wel ondergedoken, maar werd opgepakt en kwam met een straftransport eerst in Arnhem in de gevangenis en later in Westerbork. Een week later werd hij doorgestuurd naar het Poolse Sobibor waar hij direct vergast is op 20 maart 1943. Dochter Jeanne Emily was op dat moment 21 jaar en is ook opgepakt. Zij is

op dezelfde dag als haar broer vergast in Sobibor. Paul Kaufmann wist waartoe de nazi's in staat waren. Hij had ook nog een broer en een zuster die het een en ander hadden meegemaakt.

Fred en Jeanne Emily (Foto www. westerborkportretten.nl)

(Foto van een zogenaemde "stolperstein" (struikelsteen) van de Duitse kunstenaar Günter Demnig. Hij wil door het plaatsen van kleine messing gedenksteentjes in het trottoir Joden herdenken die op die plek hebben gewoond. Vanaf het jaar 2000 zijn er al 12.500 steentjes in 1200 dorpen en steden in heel Europa geplaatst. In Nederland had het Overijsselse Borne in 2007 de primeur en toen is Fred Kaufmann zijn steen ook geplaatst.)

Broer Frits is naar de beruchte Kristallnacht van 9 op 10 november in 1938 ook uit Duitsland gevlucht en teruggegaan naar Amsterdam. Er zijn in die beruchte nacht zo'n 7500 Joodse winkels en bedrijven vernield en in brand gestoken en het was verboden te blussen. In

de dagen na die nacht werden ongeveer 30.000 Joden door de SS opgepakt en in de concentratiekampen Buchenwald, Dachau en Sachsenhausen vastgezet.

(foto Kristallnacht)

Het gezin van Frits heeft geprobeerd om van Amsterdam eerst naar Frankrijk te komen en zo naar het neutrale Zwitserland te vluchten. In Frankrijk werd Frits gepakt en op transport gezet naar Auschwitz, waar hij op 6 november 1942 omkwam. Hij is 53 jaar geworden. Zijn vrouw Marie Kaufmann-Parser en haar twee kinderen wisten Zwitserland wel te bereiken, waardoor ze de oorlog hebben overleefd.

Een van die beide dochters van Frits was Milly Kaufmann. Ze heeft een boek met de titel *De Knipoog* geschreven in 2015, dat over haar vluchtroute naar Zwitserland gaat. Milly trouwde met Max Weisglas. Max en Milly zijn weer de ouders van VVD-politicus Frans Weisglas die van 2002 tot 2006 voorzitter was van de tweede kamer. Frans is dus een achterneef van Paul Kaufmann.

(Frans Weisglas)

De zuster van Paul, Helene trouwde met de diamantkoopman Henri Soep en ze kregen twee kinderen. Haar man is omgekomen op 20 februari 1943 in concentratiekamp Bergen-Belsen op 41-jarige leeftijd. Helene overleefde met haar twee kinderen de oorlog en is teruggekeerd naar Amsterdam.

Moeder Klara (Káte) Katharina Kaufmann-Kempenich heeft de oorlog overleefd en is geëmigreerd naar Ecuador. Hier woonde ze bij een zuster. Ze heeft briefcontact met dochter Akke Pietersma gehouden. Dat Paul Kaufmann officieel bij de Kruiskerk ligt, is pas geregeld in 1951 met een overlijdensakte van de gemeente Tytsjerksteradiel. Er is een steen op het kerkhof gekomen voor Paul Kaufmann. Toen deze in 1977 vervangen moest worden, heeft Klara 1500 gulden voor een nieuwe grafsteen in een enveloppe gedaan en opgestuurd. In 1981 kwam de laatste brief met het bericht dat Klara was overleden op 92-jarige leeftijd. Ook hier stond in dat ze altijd vrienden om zich heen had en dat ze zich verdienstelijk heeft gemaakt als voorzitter van Joodse vrouwenverenigingen.

(foto Klara (Káte) Katharina Kaufmann)

De grafrechten van het graf waren in 2005 verlopen en toen hebben de bewoners van de Burgemeester Lohmanloane nummer 1, de grafsteen bij hun huis geplaatst. Dit eerbewijs is bewerkstelligd door Wierd en Fokje Pietersma aan de Joodse lapjeskoopman Paul Kaufmann en zijn helpers Geert Haayes Pietersma en Emkje Pietersma-Timmerman. Deze mensen vinden dat de steen bij het huis hoort om de herinnering van deze Joodse onderduiker levend te houden. Zo kwam Wierd op de plek waar de onderduikers zaten ook een fiets met cushionbanden tegen en die staat nu achter het huis te pronken onder het afdakje. Alles uit die tijd wordt bewaard; de verhalen van vader en moeder en opa en oma worden niet vergeten.

In 2023 waren Wierd en Fokje Pietersma van mening dat een onvergankelijk eerbewijs in de vorm van struikelstenen op zijn plaats zou zijn. Die twee struikelstenen met de namen Paul Kaufmann en Klara Katharina Kaufmann-Kempenich komen van de Duitse kunstenaar Gunter Demnig. Er zijn meer dan 23.000 duizend al gelegd in Europa, maar dit zijn de beide eersten in de Friese taal.

(Foto grafsteen bij het huis aan de Burgemeester Lohmanlaan, in Burgum. Het geboorteljaar op de steen is niet correct en moet 1887 zijn.)

Jesaja 56 vers 5.

(Ik zal hun in Mijn huis en binnen
Mijn muren een plaatsgeven,
beter dan die van zonen en dan die van dochters;
een eeuwige naam zal Ik ieder van hen geven,
een naam die niet uitgewist zal worden.)

Informanten: Wierd en Fokje Pietersma, Henk Zijlstra (Burgum)

Bronnen: Gemeentearchief Tytsjerkadiel. Streekmuseum-Volkssterrenwacht

Boeken: Slein mar oerein, E. Spyksma-Schotanus
Ontduiken en onderdrukken, Annette Evertzen

Ynternet: www.restitutiecommissie.nl
www.joodsmonument.nl
www.ijhm.nl
www.stolpersteine-borne.nl